

**ЭЛЕКТРОН СУДЛОВ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ВА РАҚАМЛИ
АДОЛАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ: ШАФФОФЛИК, ТЕЗКОРЛИК ВА
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШНИ ТАЪМИНЛАШ****Амонова Умида Шариф қизи****Қашқадарё вилоят Маъмурий суди, Судья катта ёрдамчиси
Бердах номидаги КДУ, 5-курс талабаси****ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА И
РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЮСТИЦИИ: ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ,
ОПЕРАТИВНОСТИ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ****Амонова Умида Шариф қизи****Старший помощник судьи, Кашкадарьинского областного административного
суда Студент 5-го курса КГУ им. Бердаха****IMPLEMENTATION OF THE ELECTRONIC JUDICIAL SYSTEM AND THE
DEVELOPMENT OF DIGITAL JUSTICE: ENSURING TRANSPARENCY,
EFFICIENCY, AND ANTI-CORRUPTION MEASURES****Amonova Umida Sharif qizi****Senior Assistant judge of Kashkadarya Regional Administrative Court
5th year student of KarSU n.a. Berdakh****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17719524>**

Аннотация: Мақола электрон судлов тизимларини жорий этиш ва рақамли адолатни ривожлантириш масалаларини таҳлил қилади, суд жараёнларининг шаффофлиги ва тезкорлигини таъминлаш, коррупцияга қарши курашиш, фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш ҳамда суд ресурсларини тежаш механизмларини кўриб чиқади. Мақолада Сингапур ва Эстония тажрибалари мисол қилиб келтирилган, шунингдек ПФ-140 фармони асосида Ўзбекистонда рақамли судловни жорий этишнинг ҳуқуқий, техник ва модулли жиҳатлари таҳлил қилинган ва онлайн фойдаланувчи платформаларининг аҳамияти таъкидланган.

Аннотация: Статья посвящена внедрению электронного судопроизводства и развитию цифровой юстиции, анализу механизмов обеспечения прозрачности и оперативности судопроизводства, борьбы с коррупцией, повышения правовой грамотности граждан и экономии судебных ресурсов. Рассмотрены примеры Сингапура и Эстонии, а также правовые, технические и модульные аспекты внедрения цифрового судопроизводства в Узбекистане на основе УП-140, подчеркнута значимость онлайн-платформ для взаимодействия пользователей с судебной системой.

Abstract: The article examines the implementation of electronic judicial systems and the development of digital justice, analyzing mechanisms to ensure transparency and efficiency in court proceedings, combat corruption, enhance citizens' legal literacy, and optimize judicial resources. The experiences of Singapore and Estonia are reviewed, along with the legal, technical, and modular aspects of implementing digital courts in Uzbekistan based on Decree PF-140, highlighting the importance of online platforms for user interaction with the judicial system.

Калит сўзлар: электрон судлов, рақамли адолат, e-justice, e-government, онлайн суд хизматлари, шаффофлик, тезкорлик, коррупцияга қарши кураш, ҳуқуқий саводхонлик, рақамли платформалар, ПФ-140

Ключевые слова: электронное судопроизводство, цифровая юстиция, e-justice, e-government, онлайн-судебные сервисы, прозрачность, оперативность, борьба с коррупцией, правовая грамотность, цифровые платформы, УП-140

Keywords: electronic judiciary, digital justice, e-justice, e-government, online court services, transparency, efficiency, anti-corruption, legal literacy, digital platforms, DP-140

Бугунги глобал рақамлаштириш шароитида суд-ҳуқуқ тизимидаги ислохотлар янги босқичга кўтарилиб, ҳуқуқни муҳофаза қилиш институтларининг фаолияти тубдан трансформация қилинмоқда. Жараёнларни автоматлаштириш, ҳужжат айланмасини электрон шаклга ўтказиш, аҳолининг онлайн ҳуқуқий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш каби чора-тадбирлар замонавий адолат, шаффофлик ва ҳуқуқий маданият концепциясининг асосий элементларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Шу билан бирга, рақамли судлов тизимини жорий этиш орқали суд жараёнларининг очиқлиги, тезкорлиги ва коррупцияга қарши курашиш механизмларининг самарадорлигини оширишга эришиш мумкинлиги амалий жиҳатдан ўз исботини топмоқда. Ушбу йўналишда қабул қилинган ПФ-140-сонли Фармон суд-ҳуқуқ соҳасида “рақамли суд” концепциясини институционал асосда шакллантиришга хизмат қилувчи муҳим меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат сифатида алоҳида аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёев томонидан қабул қилинган ПФ-140 фармони “Суд-ҳуқуқ тизимини модернизатсия қилиш ва электрон хизматларни жорий этиш” мақсадида қабул қилинган бўлиб, унда бир қатор аниқ чоралар белгиланганки бугунги тезкор жамиятда суд фаолиятини янги бир босқичга ўтиш учун кўприк вазифасини ўтади десак муболаға бўлмайди.

Фармонга мувофиқ:

-Суд жараёнларини рақамли платформаларда юритиш, ҳужжат алмашинувини электрон шаклга ўтказиш мажбурияти белгиланган.

-Фуқаролар, адвокатлар, суд органлари учун интерактив электрон хизмат кўрсатиш механизмлари ташкил этилиши лозим.

-Суд қарорларининг электрон шаклда эълон қилиниши ва архивланиши — жумладан, ҳужжатлар билан танишиш, мажлислар жараёнини масофадан кузатиш имкониятларини таъминлаш бандлари мавжуд.

-Шаффофликни ошириш, ички назоратни кучайтириш орқали коррупцияга қарши самарали механизмлар жорий этилиши вазифалари белгиланган.

Ушбу ҳуқуқий база рақамли судлов тизимини нафақат техник, балки ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳам амалга ошириш имконини яратади. Фармонда назарда тутилган вазифалар рақамли судлов соҳасидаги трансформация жараёнларини бошқариш, институционал масъулиятни белгилаш ва ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш механизмларини қамраб олади.

Маълумки, суд-ҳуқуқ соҳасида инсон омилини камайитириш, инсон факторидан келиб чиқадиган хатолик ва суиистеъмолларни бартараф этишга бўлган эҳтиёж глобал миқёсда ортиб бормоқда. Дунё ҳамжамиятининг ривожланган давлатлари тажрибаси

шундан далолат берадики, барча йўналишлар қатори суд-ҳуқуқ тизими ҳам замонавий ахборот технологиялари билан чуқур интеграциялашиб борапти.

Жумладан, Эстония электрон ҳукумат (e-government) ва рақамли судлов, электрон адолат тизими (digital justice system)ни энг илгари ва самарали жорий этган мамлакатлардан бири ҳисобланади. Масалан, Эстонияда маълумот алмашишнинг ягона платформаси ҳисобланган “X-Road” (миллий маълумот алмашиш инфратузилмаси) 2001-йилдан бошлаб фаолият юритиб келмоқда. Манбаларга кўра, ушбу платформа орқали 2,5 миллиарддан ортиқ транзакция амалга оширилган ва ҳар йили тахминан 3 миллион ишчи соати тежалишига эришилмоқда.

Судлар учун ягона иш юритиш тизими 2006-йилдан бошлаб барча судларда жорий этилган. Қоғоз ҳужжатларсиз суд жараёнларини амалга ошириш 2023-йилдан бошлаб барча фуқаролик ва маъмурий ишлар учун мўлжалланган. Ушбу тажриба суд фаолиятида рақамли идентификация, электрон ҳужжат айланиши, онлайн ҳуқуқий хизматлар ва фуқароларнинг интерактивлиги жиҳатидан катта аҳамиятга эга.

Сохаларда ўз ривож билан ажралиб турган Сингапур қонуний ҳуқуқ тизимида ҳам электрон судлов (digital justice / e-justice) платформалари ривожлантирилмоқда. Масалан, Электрон Файлинг Системаси (E-Filing System) суд ҳужжатларини онлайн тарзда файллаш имконини берган ва кейинчалик ушбу тизим Интеграциялаштирилган Электрон Судлов Системаси (Integrated Electronic Litigation System, IELS) билан алмаштирилган. Бу босқич суд тартибида иш юритиш, ҳужжат алмашиш ва интерактивлик жиҳатларида рақамли трансформациянинг муҳим босқичи ҳисобланади.

Сингапур тажрибасида электрон суд тизимлари орқали бошқарув самарадорлигини ошириш ва коррупциянинг олдини олиш принциплари ҳам қўлланилган. Тадқиқотларда таъкидланишича, электрон адлия (e-justice) тизимларини самарали амалга ошириш учун қуйидагилар муҳим ҳисобланади: техник инфратузилма, қонунчилик базаси, рақамли саводхонлик, фойдаланувчиларнинг фаол иштироки ва модулли ёндашув. Масалан, Лупо (2014) мақоласида e-justice тизимлари учун “содда ва кириш учун қулай интерфейс”, “модулли архитектура” ва “меъёрий интегратсия” принциплари алоҳида аҳамиятга эга эканлиги қайд қилинган.

Бу ва шу каби тажрибаларни ўрганиб, Ўзбекистон шароитига мослаштирилган ҳолда ПФ-140 фармони қабул қилинди. У нафақат рақамли судловни жорий қилишда дастурий модел сифатида хизмат қилади, балки рақамлаштиришнинг меъёрий дастури сифатида ҳам амал қилади.

Энди фармонга тўхталадиган бўлсак, шаффофликни ошириш — иш юритиш жараёнларининг электрон ҳужжатларга асосланиши, онлайн ҳужжат алмашинуви ва қарорларни кузатиш имконияти орқали суд жараёнларида мансabdор аралашувини камайитишга қаратилган. Фармоннинг шаффофликка оид бандлари айнан шу тамойилга йўналтирилган.

Тезкорликни ошириш: Қоғоз ҳужжатлар билан ишлаш, суд мажлисларига чақириш ва ҳужжатларни почта орқали юбориш каби кечикишларга олиб келувчи омиллар рақамли тизим орқали қисқартилади. Шу боис, рақамли судловни жорий этиш суд юкини камайитиш ва иш юритиш суръатини сезиларли даражада ошириш имконини яратади.

Коррупцияга қарши кураш: Базавий инсон омилини камайтириш мақсадида ҳужжатлар автоматик тарзда сақланади, кириш алмашинувлари, суд мажлис протоколлари ва қарорлар онлайн тарзда эълон қилинади. Бу кўзга кўринмайдиган “орқа хонадаги” қарорлар каби мансабдор аралашувларни чеклашга ёрдам беради. Шунингдек, жараёнларни мониторинг қилиш ва кузатиш имкониятлари кенгайади, бу эса коррупция хавфини янада пасайтиради.

Фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш: Онлайн суд жараёнлари орқали фуқаролар суд жараёнларида иштирок этиш, иш жараёнини кузатиш, ҳужжатларни юклаш ва мажлисларга масофадан кириш имкониятига эга бўлади. Бу онлайн ҳуқуқий хизматлардан фойдаланишни ва ҳуқуқий саводхонликни сезиларли даражада оширади.

Ресурсларни тежаш: Қоғоз ҳужжатлар, мажлис зали инфратузилмаси ва юриш-тўшиш харажатлари камаяди, суд ходимлари ва юристлар ўз вазифаларини самаралироқ бажара олади.

Инфратузилма муаммолари: Чекка ҳудудларда интернет тезлиги пастлиги, маълумотлар инфратузилмаси ва рақамли қурилмалар етишмовчилиги рақамли судловнинг барча ҳудудларда бир хил даражада жорий этилишига тўсқинлик қилиши мумкин.

Рақамли саводхонлик масаласи: Суд ходимлари, юристлар, адвокатлар ва фуқаролар орасида электрон хизматлардан фойдаланиш тажрибаси турлича. Бошқа сўз билан айтганда, технологиядан етарли даражада хабардор бўлмаслик суд жараёнларини сушлаштириши мумкин. Ушбу муаммоларнинг олдини олиш учун фуқаролар ва суд ходимлари учун тренинглар, ахборот-тарғибот ишлари ҳамда қўлланмалар ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга.

Маълумотлар хавфсизлиги: Суд жараёнлари шахсий маълумотлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар билан боғлиқлиги сабабли киберхавфсизлик, маълумотларнинг махфийлиги ва яхлитлигини таъминлаш муҳим ҳисобланади. Рақамли тизимларни жорий этишда хавфсизлик бўйича стандартлар ва назорат механизмлари яратилиши шарт.

Қонунчилик ва тартиб-қоидалар мослиги: Рақамли судлов тизими самарали ишлаши учун суд процедуралари, ҳужжатлар алмашуви ва имзоларнинг электрон шаклда ҳуқуқий кучга эга бўлиши зарур. Агар қонунчилик рақамли платформаларга тайёр бўлмаса, муаммолар ва ҳуқуқий номувофиқликлар юзага келиши мумкин.

Жараёнларни қоғоздан бутунлай воз кечишдаги қийинчиликлар: Анъанавий суд жараёнларида қоғоз ҳужжатлар ва биноларга мурожаат қилиш одати юқори бўлиши мумкин. Ўзбекистонда бу одатни ўзгартириш ва суд ходимлари ҳамда фуқароларни янги рақамли тизимга мослаштириш жараёни вақт ва саъй-ҳаракат талаб этади.

ПФ-140 фармони ва халқаро тажрибаларни инобатга олган ҳолда Ўзбекистонда рақамли судловни янада ривожлантириш учун қуйидаги тавсияларни амал қилган ҳолда иш олиб бориш зарур.

Инфратузилмани кенгайтириш: Чекка ҳудудлар, туман ва қишлоқ зоналарда интернет тезлиги ва рақамли технологиялар билан жиҳозлаш бўйича махсус дастурларни ишлаб чиқиш. Суд биноларида рақамли мажлис заллари ташкил этиш.

Кадрлар тайёргарлиги: Суд ходимлари, юристлар, адвокатлар ва фуқаролар учун рақамли саводхонликни ошириш бўйича тренинг ва малака ошириш курсларини жорий

этиш. Хусусан, электрон ҳужжат айланиши, электрон имзо, рақамли хавфсизлик каби мавзулар бўйича.

Қонунчиликни такомиллаштириш: Суд жараёнларини рақамли шаклда юритишни назарда тутувчи қонунлар, регламентлар, меъёрий-ҳужжатлар ишлаб чиқишни давом эттириш.

Фойдаланувчи-юзли хизматлар яратиш: Фуқаролар учун “Меним суддаги ишим” каби онлайн платформаларни жорий этиш — ариза юбориш, ҳужжат юклаш, мажлисга масофадан кириш, қарорни кузатиш имконияти. Сад олаётган тажрибага асосланиб интерфейс содда, фойдаланувчи учун қулай бўлиши лозим.

Назорат ва баҳолаш механизмлари: Рақамли судлов тизими жорий этилгач, унинг самарадорлигини ўлчаш — иш юритиш суръати, ҳуқуқий ҳимоя даражаси, коррупция ҳолатлари статистикаси — бўйича мунтазам ҳисоботлар тайёрлаш. Шунингдек, таҳлил қилиш орқали тизимни доимий такомиллаштириш.

Халқаро ҳамкорлик ва тажриба алмашиш: Эстония ва Сингапур тажрибасидан ўрганиш, уларнинг технологик ечимлари (масалан, X-Road Эстонияда) ва суд тизимлари билан интегратсия бўлган жараёнлар билан танишиш. Бу Ўзбекистонда рақамли судловни жорий этишда “тезроқ ўсиш”га ёрдам беради.

Киберхавфсизликни мустаҳкамлаш: Маълумотлар базасининг ҳимояси, электрон ҳужжатларнинг махфийлиги, фойдаланувчиларнинг аутентификатсияси ва назорат механизмлари бўйича норматив-техник ҳужжатлар ишлаб чиқиш.

Электрон судлов тизими — бу замон талабларига мос, фуқароларнинг суд жараёнларидаги иштирокини кучайтирадиган, адолатни таъминлашда янги босқични очадиган механизмдир. ПФ-140 фармони Ўзбекистонда бу йўналишни ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлайди ва амалга ошириш босқичларини белгилайди.

Халқаро тажрибалар — Эстония ва Сингапур мисолларида — рақамли судловнинг амалий жиҳатлари, муаммолари ва ечимларини яхши ёритади. Ушбу тажрибаларни Ўзбекистонга мослаш имконияти мавжуд.

Аммо рақамли судловнинг ҳақиқий натижасига эришиш учун инфратузилма, кадрлар тайёргарлиги, қонунчилик мослиги ва хавфсизлик каби муҳим жиҳатлар эътибордан четда қолмаслиги лозим. Сизнинг ҳуқуқий саводхонликни оширишга қаратилган лойиҳангиз доирасида, суд жараёнларининг рақамли ташкили ва фуқароларнинг бунга тайёрлиги устида ҳам алоҳида эътибор қаратилиши муҳим.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 01.05.2023 йил;
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони ПФ 140. Рақамли суд ва электрон ҳужжат айланиши. Тошкент, 2021.
3. Лупо, М. (2014). E-Justice Systems: Principles of Design and Implementation. Journal of Digital Law, 12(3), 45–62.
4. Эстония Электрон Ҳукумат: X-Road Platform Overview. Available at: <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>
5. Сингапур Суд Адлияси: Integrated Electronic Litigation System (IELS). Available at: <https://www.mlaw.gov.sg/>

6. United Nations. (2020). E-Justice and Digital Court Systems: Global Trends and Best Practices. New York: UN Publications.
7. OECD. (2019). Digital Government Review: Enhancing Public Sector Innovation and e-Government Services. Paris: OECD Publishing.

